

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЕФІНІЦІЇ «ПРИБУТКОВІСТЬ»

**КУЧЕР А. Ю., аспірантка*, Харківський національний
аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

*Стаття присвячена з'ясуванню наукових підходів до інтерпретації
дефініції «прибутковість», запропоновано авторське визначення цієї категорії.*

*The article is devoted to finding out of scientifically approaches to interpretation of
definition «profitability», author determination of this category is offered.*

Постановка проблеми. Відомо, що в господарській діяльності основним показником є прибуток, як абсолютна величина, але взята сама по собі вона, без урахування величини використаного капіталу чи витрат, що мали місце в процесі виробництва певної продукції, не дасть змогу зробити обґрунтований висновок щодо кінцевих результатів діяльності підприємства. Крім того, як справедливо зазначають провідні науковці в галузі аграрної економіки, за розміром господарюючі суб'єкти різні, вони використовують різні види ресурсів, а звідси й маса прибутку є непорівняною величиною. За цих умов на одну із провідних позицій виходять відносні показники, що відображають ефективність використання кожного виду ресурсу, виробничих витрат, авансованого основного й оборотного капіталу в цілому. Саме в цих показниках найбільшою мірою акумулюються сукупні підсумки діяльності підприємств, що віддзеркалюють ступінь прибутковості всього авансованого капіталу [1, с. 19]. Викладене свідчить про беззаперечну актуальність теми дослідження

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що різним аспектам проблеми прибутковості присвячені наукові праці В. Г. Андрійчука, М. Белова, П. С. Березівського, В. С. Дієсперова, П. М. Макаренка А. В. Македонського, А. О. Мармуль В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука та ін. Разом із цим недостатньо досліджені теоретичні підходи до трактування дефініції «прибутковість».

Формулювання цілей статті. Дослідити та узагальнити наукові підходи до трактування поняття прибутковості.

* Науковий керівник – к. е. н., професор О. І. Гуторов

Виклад основного матеріалу. У контексті спрямування дослідження заслуговує особливій увазі вирішення наступного методологічного питання: прибуток є відображенням економічного ефекту чи економічної ефективності. У пошуку відповіді на дане питання передусім треба зазначити, що термін «ефективність» є похідним від категорії «ефект». Останній же в перекладі з латинської означає результат певної дії, а економічний ефект слід трактувати як раціональний, корисний кінцевий результат господарської діяльності. З огляду на це, на основі аналізу літературних джерел економічного спрямування, ми прийшли до висновку, що прибуток як кінцевий результат господарської діяльності є одним із видів економічного ефекту. Зауважимо, що такої точки зору дотримуються й провідні вітчизняні вчені-економісти [2, с. 28; 3, с. 12]. Але сам по собі економічний ефект, якої б величини він не був, не в змозі повною мірою характеризувати рівень ефективності господарювання, оскільки він не дає відповіді на питання: а якою ж «ціною» отриманий цей ефект. Про рівень ефективності можуть свідчити показники прибутковості, що вимірюються співвідношенням між отриманим прибутком і понесеними витратами (ресурсами). Методологічне положення про те, що про рівень ефективності можна судити на основі відносних показників є загально визнаним.

Разом із цим у вітчизняній економічній науці серед учених ще не складалася єдина думка стосовно трактування терміна «прибутковість» та узагальненої назви показників її вимірювання, розрахованих за показником прибутку як відношення його величини до вартості ресурсів, залучених для його створення.

Ми вважаємо за доцільне звернути особливу увагу на ті економічні показники, які за однакової методики розрахунку одні дослідники називають рентабельністю, а інші – прибутковістю. Між іншим, ця проблема існує як в економічній теорії, так і в господарській практиці. Тому спочатку сконцентруємо увагу на трактуванні категорії «прибутковість» в економічній теорії.

Так, дослідник В. А. Предборський розрізняє такі показники рентабельності: «рентабельність виробництва» (відношення (y %) прибутку за рік до середньорічної сумарної вартості основних фондів та оборотних коштів підприємства) та «рентабельність виробленої продукції» (відношення (y %) прибутку від реалізації продукції до собівартості реалізованої продукції) [4, с. 182].

О. С. Степура зазначає, що норма прибутку характеризує

ефективність господарювання: чим вона вища, тим вищою є ефективність виробництва. Інколи норму прибутку називають рівнем рентабельності [5, с. 84]. На думку З. Ватаманюка та інших авторів [6, с. 356], рентабельність підприємства визначають відношенням суми прибутку до середньорічної вартості основних та обігових засобів і виражають у відсотках, а ефективність виробництва окремих виробів визначається рентабельністю продукції, як відношенням прибутку до витрат виробництва.

Професор С. В. Мочерний вважає, що прибутковість суб'єкта слід розглядати у двох вимірах: по-перше, як прибутковість усього підприємства щодо всього авансованого капіталу, яка визначається нормою прибутку: відношенням річного прибутку до авансованого капіталу; по-друге, як прибутковість виготовлення окремої партії товарів, яка вимірюється відношенням прибутку до собівартості товарів. Відношення річного прибутку до затрат вчений називає нормою рентабельності [7, с. 334]. Професор К. Т. Кривенко разом з іншими авторами [8, с. 143] зазначає, що підприємство завжди орієнтоване на прибутковість – здатність створювати прибуток. Прибутковість підприємства визначається як абсолютна – в грошовому вираженні, що є масою прибутку, так і відносно – у нормі прибутку, яка розраховується як відношення прибутку в грошовому виразі до авансованого капіталу, виражене у відсотках.

На думку О. О. Беляєва та А. С. Бебела у вітчизняній практиці, щоб обчислити прибутковість підприємства, зіставляють прибуток з собівартістю (норма рентабельності продукції) або з вартістю виробничих фондів підприємства (норма прибутку). Такі порівняння, виражені в процентах, як стверджують дослідники, характеризують рентабельність (доходність) [9, с. 122-123].

Таким чином, навіть наведених точок зору різних авторів вистачає для того, щоб переконалися в тім, що в сучасній економічній теорії має місце невизначеність у термінах, у чисельнику яких фігурує показник прибутку. Можна погодитися з цими авторами в тому, що саме норма прибутку є рушійною силою розвитку виробництва. Разом із цим ми не можемо погодитися з тими авторами, які ототожнюють показники рентабельності, прибутковості та доходності або, наприклад, один і той же показник називають і рентабельністю, і нормою прибутку, і нормою рентабельності. Не кращою є ситуація із категоріальним апаратом щодо досліджуваних нами дефініцій і в прикладній сучасній економічній науці. Так, детальний аналіз

досліджень і публікацій засвідчив, що в економічній науці залишається невирішеною не лише проблема забезпечення єдиного підходу до інтерпретації категорії «прибутковість», а й істотно різниться ставлення різних учених до поняття «рентабельність».

Передусім нашу увагу привернула стаття з дискусійною назвою «Напрями підвищення прибутковості і рентабельності виробництва молока» [10]. З такої назви стає зрозумілим, що авторка розмежовує поняття «прибутковість» і «рентабельність», розглядаючи кожне з них автономно. Але навіть детальне ознайомлення зі змістом статті не дає відповіді на питання: а за яким же критерієм авторка здійснює розмежування між цими категоріями й наскільки розмежування цих понять як самостійних і самодостатніх є правомірним та обґрунтованим? Адже в статті наводяться й аналізуються лише показники рівня рентабельності.

Аналогічна ситуація має місце і в публікації [11], авторка якої ставить собі за мету розглянути показники прибутковості і рентабельності, що найчастіше застосовуються на практиці підприємствами, але при цьому в якості узагальнюючого показника ефективності наводить лише рентабельність, яку пропонує обчислювати як відношення прибутку до доходу виражену у відсотках. Але чим відрізняються показники прибутковості та рентабельності, – авторка не зазначає.

Подібного роду ситуація стосовно тлумачення цих понять має місце і в підручнику [12, с. 352], автор якого спочатку називає один із розділів даного видання «Аналіз прибутковості та рентабельності підприємства», а вже у викладі основного матеріалу розділу ці поняття автор наводить поряд одне з одним (рентабельність при цьому береться в дужки), тобто ці терміни розглядає як взаємозамінні. Існують наукові публікації [13], присвячені проблемам прибутковості агровиробництва, в яких автори стверджують, що прибутковість підприємства є одним з найголовніших показників, що відображають його фінансовий стан і визначають мету підприємницької діяльності, з чим ми абсолютно погоджуємося, але якими показниками цей стан слід визначати, – автори, нажаль, не зазначають.

На наш погляд, окремої уваги заслуговує співвідношення понять прибутковості та дохідності. У цьому контексті учасники десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників вважають, що дохідність сільськогосподарського виробництва – це не лише показник ефективності чи неефективності одного з напрямів

підприємництва, успішність якого визначатиметься поточною ринковою кон'юнктурою, а й елемент взаємозв'язку цілого пласта суспільних відносин, які стоять вище, ніж просте забезпечення більшої прибутковості для окремого індивіда, підприємства чи галузі [1, с. 17]. Тому, як неодноразово наголошував академік П. Т. Саблук, до цієї проблеми необхідно підходити не стільки з позицій підприємництва, скільки з позицій державотворення, відповідно її оцінюючи [14]. Подібної думки дотримуються й інші вчені-економісти [15]. На окрему увагу заслуговує позиція професора В. С. Дієсперова, яким пропонується ввести в аналіз показники окупності витрат (паралельно з визначуваням за прийнятою методикою рівнем рентабельності) та доходу, якими враховується, що витрати здійснюються не тільки на реалізовану, а на всю продукцію. В. С. Дієсперов вважає, що валовий дохід виразніше характеризує ситуацію, адже відмінності в показниках рентабельності можуть бути малопомітними, у той час, як різниця між сільгоспідприємствами за сумою отриманого валового доходу досягає значних величин, «часто дохід вимірюється від'ємним числом» [16].

У цьому контексті особливий інтерес представляє монографія В. С. Дієсперова, в якій автором, поряд з іншими положеннями, запропоновано новий показник покриття витрат, який аналізується порівняно з офіційно обчислюваним рівнем рентабельності [17].

Суперечливими, на наш погляд, є методологічні підходи до трактування прибутковості, висвітлені в статті Л. О. Мармуль, ознайомлення з якою дозволяє говорити про те, що в публікації спочатку вона розмежовує поняття «дохідність» і «прибутковість», а потім їх ототожнює [18]. У цьому зв'язку, на думку П. М. Макаренка, поняття «дохідність» і «прибутковість» є тотожними [19].

Навіть попри те, що поняття «дохід», не дивлячись на його широку вживаність, не має єдиного визначення все ж таки, слід підкреслити, що серед більшості вчених-економістів уже складалася єдина або близька до неї думка щодо сутності дефініції «дохід», згідно з якою він трактується як надходження до суб'єктів господарської діяльності реальних грошових надходжень у результаті їх діяльності за певний проміжок часу (як правило, за рік). Такої думки дотримуються й інші вчені [2, с. 31]. На рівні аграрних підприємств дохід – це, як правило, грошова виручка від реалізації продукції. З викладеного стає зрозумілим, що економічна діяльність може бути дохідною, але не прибутковою, а збитковою, що не дозволяє ототожнювати дохідність із прибутковістю.

У контексті сказаного, рентабельність у розумінні доходності не можна вживати як це наведено у праці М. Белова, який зазначає, що в господарській практиці всі відносні показники рентабельності застосовують у двох термінах однакового смислового значення – «рівень рентабельності» та «норма рентабельності» [20, с. 57]. При цьому більш широкого поширення набув перший. На думку М. Белова, при вираженні будь-якого відносного показника рентабельності у відсотках більш правомірно вживати термін «норма рентабельності». Термін «рівень рентабельності» ближчий до характеристики абсолютної величини такого показника (загальна маса прибутку в цілому). Виходячи із вище зазначеного, М. Белов пропонує в якості найбільш прийняттого терміну – «норму рентабельності». Проте, ми не згодні з такою думкою з огляду на висвітлені вище міркування.

Отже, можна й далі наводити різні точки зору авторів стосовно трактування сутності прибутковості, проте й викладеного матеріалу, на наш погляд, достатньо для розуміння того, наскільки жвавими та гострими є дискусії, що ведуться на сторінках наукових економічних публікацій. Виходячи з проведеного нами дослідження, для забезпечення єдиного методологічного підходу до трактування сутності прибутковості нами пропонується наступне визначення дефініції «прибутковість» – це економічна категорія, що характеризує економічну ефективність, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції повністю відшкодовує витрати на її виробництво та реалізацію й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення.

Висновки. Проведені дослідження дають підстави для висновку про те, що у вузькому розумінні терміни «рівень прибутковості» та «рівень рентабельності» можна ототожнювати, причому ці поняття правомірно застосовувати до відносного показника, що розраховується відношенням величини отриманого від реалізації продукції прибутку до її повної собівартості. У широкому ж розумінні категорія «прибутковість» за змістом є значно ширшою, ніж поняття «рентабельність», оскільки остання є лише одним з показників прибутковості. Існування різних підходів до тлумачення прибутковості й рентабельності вимагає відповіді на питання: наскільки правомірним є розмежування цих понять як самостійних і самодостатніх. Таке розмежування одного й того ж сутнісного явища – співвідношення прибутку із витраченими на його одержання ресурсами (витратами) – є

доцільним, але при цьому рентабельність не повинна, образно кажучи, виноситись за дужки, а має розглядатися лише як специфічна форма існування прибутковості виробництва. Поняття рентабельності потрібно розглядати в діалектичній єдності з поняттям прибутковості, оскільки між ними існує такий же зв'язок, як між частковим і загальним: часткове – це рентабельність, загальне – прибутковість. У теоретико-прикладному аспекті можна стверджувати, що рентабельність – це завжди прибутковість, але прибутковість – це не тільки рентабельність, а водночас й інші форми її існування. У цілому прибутковість вимірюється системою взаємопов'язаних показників, що потребує подальших наукових досліджень.

Література:

1. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. – Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 101 с.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Моногр. / В. Г. Андрійчук. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ. – 292 с.
3. Березівський П. С. Скотарський підкомплекс АПК Львівщини: стан, проблеми та шляхи розвитку / П. С. Березівський, З. П. Березівський. – Львів: «Українські технології», 2000. – 140 с.
4. Економічна теорія / Під ред. Предборського В. А. – К.: Кондор, 2003. – 492 с.
5. Степура О. С. Політична економія: Навч. посіб. / О. С. Степура, О. С. Єремєєв, Т. Ю. Пономарьова, М. О. Степура. – К.: Кондор, 2006. – 408 с.
6. Вступ до економічної теорії. Підручник. Видання 3-тє, доповнене. За ред. З. Ватаманюка. – Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 504 с.
7. Мочерний С. В. Політична економія : Навч. посіб. / С. В. Мочерний, Я. С. Мочерна. – 2-ге вид.; випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 684 с.
8. Політична економія: Навч. посібник / К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
9. Беляєв О. О. Політична економія: Навч. посібник / О. О. Беляєв, А. С. Бебела. – К.: КНЕУ, 2001. – 328 с.

10. Гіржева О. М. Напрями підвищення прибутковості і рентабельності виробництва молока / О. М. Гіржева // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2008. – № 7. – С. 344-354.

11. Кірсанова А. Ю. Проблеми аналізу результатів діяльності підприємств АПК / А. Ю. Кірсанова // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2007. – № 8. – С. 138-143.

12. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз. Підручник / Ю. С. Цал-Цалко. – Вид. 2-ге, доповнене. – Житомир: ЖОО ГО «Спілка економістів України», 2009. – 504 с.

13. Македонський А. В. Управління прибутковістю сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах господарювання / А. В. Македонський, В. М. Шелудько // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2008. – № 9. – С. 62-68.

14. Саблук П. Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 147-153.

15. Месель-Веселяк В. Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 12-17.

16. Дієсперов В. С. Рентабельність і дохідність / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 57-63.

17. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві : Моногр. / В. С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.

18. Мармуль Л. О. Підвищення дохідності фермерських господарств / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 74-77.

19. Макаренко П. М. Цінова політика як фактор підвищення дохідності аграрного виробництва в умовах Світової організації торгівлі / П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 44-48.

20. Белов Н. Г. Рентабельность сельскохозяйственного производства / Н. Г. Белов. – Учеб. пособие для школ повышения квалификации с.-х. кадров. – М., «Колос», 1973. – 128 с.